

УДК 343.611.1

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.3.28>

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ УМИСНОГО ВБИВСТВА З КОРИСЛИВИХ МОТИВІВ ТА ВБИВСТВА, ВЧИНЕНОГО НА ЗАМОВЛЕННЯ

Щерба В.М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
ННІПП Національної академії внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-8529-7979

Щерба В.М. Суб'єктивні ознаки умисного вбивства з корисливих мотивів та вбивства, вчиненого на замовлення.

У статті здійснено поглиблений теоретико-прикладний аналіз суб'єктивних ознак умисного вбивства, вчиненого з корисливих мотивів, та умисного вбивства, вчиненого на замовлення, як особливо кваліфікованих складів кримінальних правопорушень проти життя особи. Дослідження ґрунтується на положеннях сучасної доктрини кримінального права, нормах кримінального законодавства України та узагальненій правозастосовній практиці.

Розкрито зміст суб'єктивної сторони зазначених деліктів крізь призму інтелектуального та вольового моментів вини, із акцентом на обов'язковість прямого умислу як конструктивної ознаки відповідних складів з кримінальних правопорушень. Обґрунтовано, що специфіка суб'єктивної сторони умисного вбивства з корисливих мотивів визначається домінуванням матеріально зумовленого мотиву, який проявляється у прагненні до протиправного безоплатного одержання майнових благ або уникнення майнових витрат. Водночас встановлено, що у випадку вбивства, вчиненого на замовлення, має місце складна багаторівнева мотиваційна структура, зумовлена особливостями співучасті, в межах якої відбувається функціональне розмежування ролей замовника та виконавця.

Доведено, що для виконавця кримінального правопорушення визначальним є, як правило, корисливий мотив, пов'язаний із отриманням матеріальної чи іншої винагороди, тоді як для замовника характерною є цільова спрямованість на досягнення конкретного суспільно небезпечного результату – позбавлення життя, що може бути детерміновано різними мотивами (корисливими, помсти, усунення конкуренції тощо). З огляду на це аргументовано тезу про неоднорідність суб'єктивної сторони у співучасників такого кримінального правопорушення та необхідність її індивідуалізованого встановлення при кримінально-правовій кваліфікації.

Окрему увагу приділено проблемам відмежування умисного вбивства з корисливих мотивів від вбивства на замовлення, зокрема у випадках, коли дії виконавця формально містять ознаки обох кваліфікуючих обставин. Проаналізовано підходи до визначення домінуючого мотиву та їх значення для правильної юридичної оцінки діяння. Наголошено на необхідності комплексного врахування сукупності об'єктивних і суб'єктивних ознак, а також фактичних обставин справи.

Зроблено висновок про доцільність подальшого вдосконалення кримінально-правового регулювання та уніфікації підходів судової практики щодо встановлення та оцінки суб'єктивних ознак кваліфікованих видів умисного вбивства, що сприятиме забезпеченню принципів законності, справедливості та індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Ключові слова: умисне вбивство, корисливий мотив, вбивство на замовлення, суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, прямий умисел, мотив і мета кримінального правопорушення, співучасть, кримінально-правова кваліфікація.

Shcherba V.M. Subjective signs of premeditated murder for mercenary motives and contract murder.

The article provides an in-depth theoretical and applied analysis of the subjective features of premeditated murder committed for mercenary motives and premeditated contract murder, as particularly qualified elements of criminal offenses against the person's life. The study is based on the provisions of modern criminal law doctrine, the norms of criminal legislation of Ukraine and generalized law enforcement practice.

The content of the subjective side of the specified delicts is revealed through the prism of the intellectual and volitional moments of guilt, with an emphasis on the mandatory direct intent as a constructive feature of the corresponding components of criminal offenses. It is substantiated that the specificity of the subjective side of premeditated murder for mercenary motives is determined by the dominance of a materially determined motive, which express itself in the desire for unlawful receipt of property benefits for free or avoidance of property expenses.

At the same time, it has been established that in the case of a contract murder, there is a complex multi-level motivational structure, determined by the specifics of complicity, within which there is a functional separation of the roles of the instigator and the performer.

It is proven that for the performer of a criminal offense, the determining factor is, as a rule, a selfish motive associated with receiving material or other reward, while for the instigator, a goal-oriented approach to achieving a specific socially dangerous result is characteristic - deprivation of life, which can be determined by various motives (selfish, revenge, elimination of competition, etc.). In view of this, the thesis about the heterogeneity of the subjective side of accomplices in such a criminal offense and the need for its individualized establishment in criminal legal qualification is argued.

Special attention is paid to the problems of distinguishing between premeditated murder for mercenary motives and contract murder, in particular in cases where the performer's actions formally contain signs of both qualifying circumstances.

The approaches to determining the dominant motive and their significance for the correct legal assessment of the act are analyzed. The need for comprehensive consideration of the set of objective and subjective signs, as well as the factual circumstances of the case, is emphasized.

A conclusion was made about the feasibility of further improving criminal law regulation and unifying judicial practice approaches to establishing and assessing the subjective signs of qualified types of premeditated murder, which will contribute to ensuring the principles of legality, justice, and individualization of criminal liability.

Key words: premeditated murder, mercenary motives, contract murder, the subjective side of the criminal offense, direct intent, motive and purpose of the criminal offense, complicity, criminal law qualification.

Постановка проблеми. Умисне вбивство є одним із найтяжчих кримінальних правопорушень, що завдає непоправної шкоди суспільству та порушує фундаментальні права особи на життя. Особливу увагу з кримінального права привертають його різновиди, мотивовані особистою вигодою – зокрема вбивство з корисливих мотивів та вбивство, вчинене на замовлення. Визначення суб'єктивних ознак таких кримінальних правопорушень є складним завданням, оскільки вони відображають внутрішній світ злочинця, його наміри, мотиви та психологічний стан, які не завжди можна однозначно оцінити зовнішніми ознаками.

Суб'єктивні ознаки умисного вбивства з корисливих мотивів включають намагання отримати матеріальну чи іншу вигоду, що стає основним стимулом для протиправних дій. Вбивство, вчинене на замовлення, додатково характеризується залежністю від волі замовника, що формує специфічну структуру умислу, де особиста вигода виконавця може поєднуватись із виконанням чужого наміру.

Наукова та практична значущість проблеми полягає у тому, що правильне кваліфікування таких кримінальних правопорушень та диференціація їх від інших видів умисного вбивства безпосередньо впливає на застосування санкцій, визначення ступеня вини та розробку профілактичних заходів. У сучасному кримінальному праві спостерігається нестача системного підходу до аналізу суб'єктивних елементів цих кримінальних правопорушень, що утруднює формування чітких критеріїв для судової практики та кримінологічних досліджень.

Таким чином, предметом наукового дослідження виступає аналіз суб'єктивних ознак умисного вбивства з корисливих мотивів та на замовлення, їх взаємозв'язок, прояви та відмінності у контексті кримінальної відповідальності. Вирішення цієї проблеми дозволить удосконалити правові та криміналістичні механізми ідентифікації та кваліфікації кримінальних правопорушень з подібними мотивами, що є важливим не лише для теорії кримінального права, а й для ефективної практики правоохоронних органів.

Мета дослідження полягає у комплексному теоретико-правовому аналізі суб'єктивних ознак умисного вбивства з корисливих мотивів та вбивства, вчиненого на замовлення, з метою встанов-

лення їх змісту, особливостей прояву, розмежування між собою та відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення кримінально-правової кваліфікації та правозастосовної практики.

Стан опрацювання проблематики. Проблеми кримінальної відповідальності за умисне вбивство, окремі його різновиди розглядаються в працях багатьох науковців, зокрема, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, С.В. Бородіна, В.О. Глушкова, О.В. Гороховської, В.К. Грищука, В.Т. Дзюби, М.Й. Коржанського, М.П. Короленка, В.М. Куц, О.П. Литвина, Н.Є. Маковецької, В.М. Мамчура, А.А. Музики, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, Л.А. Остапенко, О.І. Перепелиці, В.В. Сташиса, М.І. Хавронюка, С.Д. Шапченка, С.С. Яценка та інших.

Будь-який вид вбивства, передбачений законом про кримінальну відповідальність, посягає на найвищу соціальну цінність – життя людини. Вчинення вбивства порушує норми та засади Конституції України та найважливіших міжнародних конвенцій, що стосуються захисту прав людини. Відповідно, захист суспільних відносин у сфері кримінально-правової охорони життя повинен стати пріоритетним у галузі кримінального права. Крім цього, виділення законодавцем кількох видів вбивства потребує від юристів вміння чітко розуміти та розмежовувати відмінності між складом різних видів вбивств, адже таке розмежування впливає на кваліфікацію діянь, і відповідно, на міру покарання, яке застосовується за вчинення того чи іншого виду вбивства.

На практиці часто виникають проблеми з правильною кваліфікацією даного діяння, а також відповідним рівнем відповідальності за нього. Особливо сильно це торкається саме кваліфікованих складів умисного вбивства. Тому більш детальне дослідження складу умисного вбивства, а також специфіки його при передбачених КК України обтяжуючих обставин, є надзвичайно актуальним.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктивними ознаками складу кримінального правопорушення є суб'єкт та суб'єктивна сторона. Як і у випадку з об'єктивними ознаками, умисне вбивство з корисливих мотивів та вбивство, вчинене на замовлення, мають багато схожого у суб'єктивних ознаках.

Суб'єктивні ознаки умисного вбивства відіграють ключову роль у правильній кваліфікації кримінального правопорушення, оскільки саме вони відображають внутрішнє психічне ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків. Особливого значення це набуває у випадках умисного вбивства з корисливих мотивів та вбивства, вчиненого на замовлення, які мають підвищений ступінь суспільної небезпечності.

Суб'єкт кримінального правопорушення - це фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК України). Суб'єкт умисного вбивства характеризується трьома обов'язковими ознаками, що його характеризують. Він повинен бути: 1) фізичною особою; 2) осудним; 3) досягти віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Ознака суб'єкта кримінального правопорушення - фізична особа - встановлює неможливість притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб за будь-яке кримінальне правопорушення. Тобто, визнаючи суб'єктом кримінального правопорушення лише фізичну особу (людину як біологічну істоту, наділену певними соціальними властивостями), очевидно, що кримінальне право розглядає кримінальне правопорушення як соціальне явище, а тому послідовно проводить лінію, що суб'єктом кримінального правопорушення може бути лише особа, яка має розум і відносну свободу волі [1].

Передусім слід зазначити, що обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони умисного вбивства є вина у формі прямого або непрямого умислу. У випадку вбивства з корисливих мотивів, як і при вбивстві на замовлення, характерним є саме прямий умисел, оскільки винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачає неминучість або можливість настання смерті потерпілого та бажає її настання.

У зв'язку з цим однією з необхідних ознак суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого п. 6 та п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України, є осудність особи, яка вчинила умисне протиправне заподіяння смерті двом або більше особам. Осудність завжди є невід'ємною частиною, особливістю особи, яка підлягає кримінальній відповідальності [2]. У ч. 1 ст. 19 КК України вказано, що осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Повністю підтримую трактування цих ознак В.Я. Тацієм, який визначає, що здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення

усвідомлювати свої дії (бездіяльність) означає правильне розуміння фактичних об'єктивних ознак з кримінального правопорушення (об'єкта, суспільно небезпечних наслідків) і повинна бути пов'язана зі здатністю контролювати, керувати своїми вчинками. Тут свідомість і воля взаємозалежні і лише в сукупності визначають характер поведінки особи в конкретній ситуації [3].

За загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилось шістнадцять років. У теорії кримінального права це визначається як загальний вік кримінальної відповідальності. Водночас законодавством передбачений так званий знижений вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Відповідно до ч. 2 ст. 22 КК суб'єктом умисних вбивств, передбачених статтями 115–117 КК, може бути особа, яка досягла 14-річного віку, а суб'єктом вбивства при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст. 118 КК) та вбивства через необережність (ст. 119 КК) - особа, яка досягла 16-річного віку. У разі потреби має призначатися судово-психіатрична експертиза для вирішення питання про осудність особи, яка вчинила вбивство.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення визначається внутрішніми процесами, які відбуваються в психіці та свідомості злочинця [4]. Зміст суб'єктивної сторони злочину характеризують певні юридичні ознаки. Традиційно вважається, що суб'єктивна сторона характеризується формою вини, мотивом та метою.

Корисливий мотив як факультативна ознака суб'єктивної сторони полягає у прагненні особи отримати матеріальну вигоду або уникнути матеріальних витрат. Така вигода може мати різні форми: заволодіння майном потерпілого, отримання спадщини, страхових виплат, усунення боргових зобов'язань тощо. Важливо підкреслити, що корисливий мотив повинен передувати вчиненню злочину або супроводжувати його, виступаючи внутрішнім спонуканням до позбавлення життя іншої особи. Якщо ж матеріальна вигода виникає як побічний результат після вчинення вбивства, це не дає підстав кваліфікувати діяння як вчинене з корисливих мотивів.

Умисне вбивство з корисливих мотивів може бути вчинено як з прямим, так і з непрямим (евентуальним) умислом. Конкретний зміст умислу при вчиненні злочину, передбаченого п. 6 ч. 2 ст. 115 КК, включає: 1) усвідомлення суб'єктом фактичної сторони і суспільної небезпеки посягання на життя іншої людини; 2) передбачення, що таке діяння може призвести до наслідку у вигляді біологічної смерті цієї людини; 3) бажання реалізувати корисливі спонукання – зокрема, збагатитись за рахунок вчинення злочину або уникнути майнових витрат; 4) бажання настання наслідку у вигляді біологічної смерті потерпілого або свідоме припущення такого наслідку. У більшості випадків вбивство з корисливих мотивів не відбувається спонтанно, воно майже завжди супроводжується тривалим процесом формування особи, ухваленням рішення і вибору засобів для його вчинення. Отже, злочину передують ряд психічної діяльності особи, що поступово формують спрямованість злочинної дії і його фактичне вчинення. Саме в цьому процесі і відбувається вищелювання злочинної поведінки з всіх інших форм поведінки [5].

Корисливий мотив – це одна з кваліфікуючих обставин, що впливає на кваліфікацію злочинів, у тому числі і умисного вбивства. До того ж, у випадку вбивства, єдина ознака, яка тягне за собою застосування процедури конфіскації майна в обов'язковому порядку.

Корисливий мотив при вбивстві охоплює матеріальну вигоду в самому широкому змісті, її не можна зводити тільки до заволодіння майном і грошима, хоча, як показує практика, вбивство з корисливих спонукань найчастіше вчинюється, щоб заволодіти майном і грошима. Користь при вбивстві – це не тільки придбання матеріальної вигоди, заволодіння тим, чим не володів винний до вбивства, але і прагнення позбутися від яких-небудь матеріальних витрат зараз або в майбутньому, зберегти матеріальні блага, з якими прийдеться розлучитися на законних підставах.

Особливістю суб'єктивної сторони вбивства на замовлення є складніша мотиваційна структура. У цьому випадку необхідно розрізняти суб'єктивні ознаки дій виконавця та замовника. Виконавець, як правило, діє з корисливих мотивів, оскільки отримує матеріальну винагороду за вчинення злочину. Його умисел є прямим і конкретизованим: він чітко усвідомлює, що позбавляє життя іншу особу за винагороду, і бажає цього результату.

Водночас замовник може керуватися різноманітними мотивами, які не обмежуються корисливими. Це можуть бути помста, ревнощі, бажання усунути конкурента, приховати інший злочин або досягти певних особистих чи ділових переваг. Незважаючи на різноманітність мотивів, визначальною ознакою є те, що замовник організовує вбивство через іншу особу, усвідомлюючи характер майбутніх дій виконавця та бажаючи настання смерті потерпілого.

Слід звернути увагу, що для кваліфікації вбивства як вчиненого на замовлення не обов'язково, щоб винагорода мала виключно грошовий характер. Вона може полягати у наданні майнових прав, послуг, пільг або навіть нематеріальних вигод, якщо вони мають цінність для виконавця. Таким чином, корисливий мотив у діях виконавця у більшості випадків є невід'ємною складовою вбивства на замовлення.

Важливим аспектом є також попередня змова між замовником і виконавцем. Вона свідчить про заздалегідь сформований умисел і підвищує ступінь суспільної небезпечності діяння. Така змова може мати як чітко виражену форму (усна або письмова домовленість), так і імпліцитний характер, коли поведінка сторін свідчить про узгодженість їхніх дій.

Висновки. Отже, щодо умисних вбивств, вчинених на замовлення, мотив може бути не однаковий у замовника й виконавця кримінального правопорушення. У виконавця єдиним мотивом вчинення вбивства є обіцяні замовником дії матеріального або нематеріального характеру. Що ж стосується мотивів замовника, вони можуть бути різними: як корисливими, так і не корисливими.

Таким чином, суб'єктом умисного вбивства з корисливих мотивів та умисного вбивства, вчиненого на замовлення, є особа у віці, яка досягла 14-річного віку, тобто має місце знижений вік кримінальної відповідальності. Мотивом в обох випадках виступає користь. Корисливий мотив при вбивстві охоплює матеріальну вигоду в самому широкому змісті, її не можна зводити тільки до заволодіння майном і грошима, хоча, як показує практика, вбивство з корисливих спонукань найчастіше вчинюється, щоб заволодіти майном і грошима. Користь при вбивстві – це не тільки придбання матеріальної вигоди, заволодіння тим, чим не володів винний до вбивства, але і прагнення позбутися від яких-небудь матеріальних витрат зараз або в майбутньому, зберегти матеріальні блага, з якими прийдеться розлучитися на законних підставах. Проте слід зауважити, що у випадку із вбивством на замовлення мотиви виконавця злочину та замовника можуть не співпадати: для виконавця мотивом завжди буде виступати користь, а для замовника мотиви можуть бути різними: усунення конкурента, співробітника правоохоронних органів, журналіста, свідка; зведення рахунків у кримінальному світі; помста, ревнощі; заволодіння правом на житло, майном.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Литвин О.П. Злочини проти життя: Навч. посібник. Київ, Вид-во Європ. ун-ту, 2002. 232 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2013/Litvin_zlochyn_protu_gutty_2002.pdf.
2. Павленко Т.А. Визначення поняття «вбивство» у доктрині кримінального права та на законодавчому рівні. *Порівняльно-аналітичне право*. № 1. 2015. URL: http://www.pap.in.ua/1_2015/79.pdf.
3. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студ. юрид. спец. вищ. закладів освіти / за ред. М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова та ін. Київ-Харків: Юрінком Інтер. Право, 2002. 416 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/309>.
4. Навроцький В.О. Склад злочину і його роль у процесі кримінально-правової кваліфікації. *Правничий часопис Донецьк. ун-ту*. 2000. № 1. С. 47-51 URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10cjzozg.pdf>.
5. Золотова О.І. Корисливий мотив як кваліфікуюча ознака умисного вбивства. *Держава і право: Юридичні і політичні науки*. Збірник наук. праць. 2009. Вип. 46. С. 513-518. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/handle/123456789/9077>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.04.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації: 10.05.2026

© Щерба В.М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0